

Poročilo o procesu REKOM: oktober – december 2014.

Odposlanci za REKOM¹ so končali svoj mandat 28.10.2014. V letu dni so s skupnim delom in na konzultacijah s predsedniki in člani Predsedstva BiH, ki so jih delegirali, pripravili **Spremembe Statuta REKOM-a**, ki po njihovem mnenju predstavljajo pravne in ustavne možnosti za ustanovitev REKOM-a.

VII Skupščina Koalicije za REKOM

Skladno s pravili Koalicije za REKOM Skupščina Koalicije sprejme odločitev o podpori Spremembam Statuta REKOM-a, ki ga je sprejela 25.3.2011.

To je bil povod, da je Koalicija 14. novembra 2014 v Beogradu (Srbija) izpeljala Skupščino, sedmo po vrsti, ob udeležbi 104 delegatov, ki so predstavljali 1950 članov/članic. Delegati so ob enem glasu proti in dveh vzdržanih podprli **Spremembe Statuta REKOM-a**, ki so jih pripravili odposlanci predsednikov Črne Gore, Srbije, Hrvaške in Kosova, bošnjaškega in hrvaškega člana Predsedstva BiH², ki so tako opravili svojo nalogo preveriti ustavne in pravne možnosti za ustanovitev REKOM-a v vsaki državi posebej.

V obširni razpravi so delegati ocenili, da je s Spremembami „bistvo predloga Statuta ohranjeno, da ukinitvev represivnih pooblastil odklanja pomisleke, da REKOM prevzema pooblastila sodnih organov, in da je postopek kandidiranja in volitev selekcijskih odborov in članov Komisije znatno poenostavljen“. V imenu Koalicije za REKOM so delegati kot nadvse dobrodošle označili spremembe financiranja Komisije, ki predvidevajo, da se bo REKOM financiral z domačimi in tujimi donacijami in sredstvi mednarodnih organizacij in ne iz prispevkov držav, kot je predlagala Koalicija.

Delegati so posebej podprli stališče odposlancev, da se med cilje Komisije uvrsti tudi „izboljšanje izobraževalnih programov skladno z dejstvi, ki jih ugotovi Komisija.“

V zvezi s podporo Spremembam Statuta je Koalicija v sporočilu za javnost³ poudarila, da je bilo med odposlanci in predsedniki / člani Predsedstva doseženo popolno soglasje o tem, da mora Komisija ugotoviti dejstva o vojnih zločinih in drugih kršitvah človekovih pravic med 1. januarjem 1991 in decembrom 2001. Koalicija je opozorila, da sta bili v zvezi z nalogo REKOM-a, da „razišče politične in družbene okoliščine, ki so odločilno prispevale k izbruhu vojn in k temu, da so bili storjeni vojni zločini in druge kršitve človekovih pravic“, izraženi dve mnenji: „ključno je, da REKOM razišče vzroke vojne“ in „raziskovanje vzrokov vojne je mogoče šele po ugotovitvi dejstev o vojnih zločinih“, ki sta povsem skladni s predlogi Koalicije za REKOM.

¹ Prof. dr Zlata Đurđević, odposlanica predsednika Hrvatske; prof. dr Sonja Tomović Šundić, odposlanica predsednika Crne Gore; pravni svetovalec Selim Selimi, odposlanec predsednice Kosova; pomočnik župana Sarajeva Aljoša Čampara, odposlanec člana Predsedstva BiH; oficir za zvezo s Haškim tribunalom Goran Mihaljević, odposlanec člana Predsedstva BiH in sodnik Siniša Važić, odposlanec predsednika Srbije.

² Predsednik Makedonije Gjorge Ivanov je obvestil Koalicijo za REKOM, da bo podprl odločitev o ustanovitvi REKOM-a, če bo dosežen konsenz med predsedniki/Predsedstvom BiH.

³ Koalicija za REKOM podprla Spremembe Statuta REKOM-a, izjava za javnost, 17.11.2014.

Pismo predsednikom / članom Predsedstva BiH

Koalicija za REKOM je 10. decembra 2012 na predsednike / člane Predsedstva BiH naslovila pismo, v katerem jih je spomnila, da je Skupščina podprla Spremembe Statuta REKOM-a, s čimer so podani pogoji za nov korak v smeri ustanovitve Regionalne komisije za ugotavljanje dejstev o vojnih zločinih in drugih hudih kršitvah človekovih pravic v vojnah na področju bivše Jugoslavije. V omenjenem pismu je Koalicija navedla, da pričakuje, da se bodo predsedniki / člani Predsedstva BiH dogovorili glede oblike informiranja javnosti in parlamentov o tem, da so se odločili skupno podpreti ustanovitev Komisije. Pozvala je predsednike / člane Predsedstva BiH, da upoštevajo predlog predsednika Hrvaške, da vsi v dogovorjenem roku naslovijo na javnost in parlamente pismo o skupni podpori ustanovitvi REKOM-a.

Obenem je Koalicija obvestila predsednike / člane Predsedstva BiH, da je dosegla znaten napredek pri dokumentiranju človeških žrtev, taborišč in drugih objektov internacije v vojnah devetdesetih.

Fond za humanitarno pravo (FHP) iz Srbije in Fond za humanitarno pravo Kosovo (FHPK) sta ob Dnevu človekovih pravic na spletni strani Kosovske knjige spomina postavila Register ubitih in pogrešanih v zvezi z vojno na Kosovu v času od 1. januarja 1998 do 31. decembra 2000. Register vsebuje 13.517 vojnih žrtev, katerih smrt ali izginotje v zvezi z vojno potrjuje 27.511 dokumentov.

Center za soočanje s preteklostjo – Documenta iz Hrvaške in FHP že tri leta izvajata empirično raziskavo o žrtvah, ki so izgubile življenje ali izginile v vojni na Hrvaškem, na podlagi izjav prič in družinskih članov.

Združenje za tranzicijsko pravičnost, odgovornost in spomin v BiH (TPOS) in Center za demokracijo in tranzicijsko pravičnost (CDTP) sta konec leta 2013 začela s projektom „Kartiranje taborišč in drugih objektov internacije v BiH, kar neposredno prispeva k realizaciji mandata REKOM-a v delu, ki se nanaša na poimenski popis civilnih in vojnih žrtev in objektov internacije.

Trenutno „mirovanje“

Glede na to, da je bilo v BiH izvoljeno novo Predsedstvo⁴ po tem, ko so odposlanci na podlagi konzultacij s predsedniki / člani Predsedstva pripravili in sprejeli Spremembe Statuta REKOM-a, je pred Koalicijo obveza, da konzultira nove člane Predsedstva: hrvaškega člana Dragana Čovića in srbskega člana Mladena Ivanića.⁵ Drugi razlog, ki vpliva na trenutno „mirovanje“ procesa REKOM so predsedniške volitve na Hrvaškem⁶ 11. januarja 2015.

Če bo v letu 2015 na voljo politična podpora kot v letu 2014, obstaja resna možnost, da postjugoslovanske države kot prve v zgodovini postkonfliktnih družb samostojno, brez pogojevanja in pritiskov mednarodne skupnosti začnejo z oblikovanjem regionalnega mehanizma za soočanje s preteklostjo, ki bi imel zmožnost odpraviti pomanjkljivosti kazenske pravičnosti in politično blokado pri odkrivanju preostalih množičnih grobišč ter ugotoviti dejstva o vseh vojnih zločinih in zagotoviti spoštovanje osebnih izkušenj in dostojanstva drugih.

⁴ Predsedništvo BiH je bilo konstituirano 17.11.2014.

⁵ Srbski član v prejšnji sestavi Predsedstva Nebojša Radmanović ni sodeloval v procesu REKOM.

⁶ Drugi krog predsedniških volitev 11.1.2015.

X Forum za tranzicijsko pravičnost v postjugoslovanskih državah

„Obstaja enota primerjave, in to je današnji miting radikalov, tu v Beogradu. Sedaj vas vprašam – kdo so zmagovalci? Predstavljajte si situacijo pred desetimi leti, bi bilo mogoče, da se mi tu v tej dvorani pogovarjamo, oni pa na trgu? To bi bilo nenaravno nesorazmerno moči, nasilja, sile v razmerju do skupine ljudi, ki verjame v temeljne človeške vrednote. Danes smo mi tu, kljub temu, da so nekateri resnično mnogo izgubili, predvsem svoje najdražje, zmagovalci v vrednostnem sistemu nad tistimi ljudmi, ki so izgube tam na nekem trgu“⁷

X Forum je bil posvečen dosežkom pri tranzicijski pravičnosti, promociji uporabe dejstev v umetniških delih in poslušanju glasov žrtev. Forum je potekal 15. in 16. novembra 2014 v Beogradu v organizaciji Koalicije za REKOM. V delu Forumu je sodelovalo 158 članov Koalicije za REKOM in 150 predstavnikov civilnih društev, umetnikov, pisateljev, akademskih raziskovalcev tranzicijske pravičnosti, novinarjev in drugih posameznikov, ki se profesionalno ali aktivistično ukvarjajo s tranzicijsko pravičnostjo v postjugoslovanskih državah. Na Forumu je dvanajst panelistov govorilo o dosežkih na področju tranzicijske pravičnosti s stališča civilne družbe in akademske srenje, o uporabi dejstev v umetniških delih je govorilo šestnajst panelistov, o svojih osebnih izkušnjah v vojni in iskanju posmrtnih ostankov svojih bližnjih pa je govorilo dvanajst žrtev.

Forum sta odprla Nataša Kandić, koordinatorka projekta REKOM, in profesor Zdravko Grebo, javni zagovornik Iniciative za REKOM. Najavila sta novo fazo procesa REKOM, v kateri bo Koalicija spremljala, pomagala in spodbujala državne institucije, da ustanovijo REKOM. Pozvala sta člane Koalicije, da se pripravijo na nove dejavnosti in opozorila, da se na Balkanu spremembe dogajajo iz ure v uro.

Profesor Grebo je podal naslednjo oceno: „Na ravni družbe in nevladnega sektorja smo svoje poslanstvo opravili. Seveda jaz, govorim v svojem imenu, nikomur ne bom prepustil, da brez vsakršnega pomisleka s tem upravlja kakor mu pade na pamet, a prišel je trenutek, ko morajo predsedniki prek svojih odposlancev stvar vzeti v svoje roke, saj naloge, ki je pred nami, mi ne morem opraviti, tudi če bi jo hoteli.“

Panel I: Dosežki in prioritete pri kazenski pravičnosti – ocena s stališča civilne družbe

Kazenska pravičnost za zločine, storjene v vojnah v devetdesetih letih na področju nekdanje SFRJ, se do danes ni približala uresničitvi svojih ciljev. V vseh državah regije še naprej prevladuje nesorazmerje med storjenimi in procesiranimi zločini, pri čemer pred domačimi sodišči ni postopka, ki bi pošteno in objektivno razsvetlil vlogo države pri organiziranju in izvajanju zločinov in ki bi procesiral nalogodajalce z vrha oblasti. Posebej zaskrbljujoče je, da je v vseh državah še naprej očitno močan vpliv politike na pravosodje. Ta vpliv se kaže na razne načine, najočitnejši pa je pri obstrukciji sojenj za vojne zločine. Ugotovitev panelistov in udeležencev v debati je, očitno, da se število sodnih postopkov iz leta v leto zmanjšuje.

Tea Gorjanc Prelević iz organizacije „Akcija za človeške pravice” je podala oceno, da navkljub priporočilu Evropske komisije, da je treba prekiniti s prakso nekaznovanja za vojne zločine, oblasti v Črni Gori dajejo vedeti, da je procesiranje vojnih zločinov praktično končan proces. „Očitno pomanjkanje volje na vseh ravneh, da se kaznujejo vojni zločini v Črni Gori, je logična posledica dejstva, da je predsednik vlade Črne Gore ista oseba, ki je bila na tem položaju tudi v času, ko so se zločini dogajali. Za pravosodje, ki stremlji k Evropi, bi to dejstvo moralo biti spodbuda, da dokaže neodvisnost in pripravljenost prepoznati in soočiti se z zločini iz preteklosti. In čeprav je jasno, da Črna Gora nima takšnega pravosodja, je sedaj vsaj postalo jasno, da na takšnem pravosodju kot pogoju, da sprejme Črno Goro⁸, vztraja Evropska skupnost, zato ostaja upanje na boljše“, je povedala Gorjanc Prelevićeva.

Podobno vzporednico o odnosu oblasti do procesiranja vojnih zločinov na Hrvaškem je izvedla tudi **Vesna Teršelič**, vodja nevladne organizacije Documenta. „Na Hrvaškem“, je dejala, „je državno tožilstvo poverjeno tistim, ki so v devetdesetih sodelovali pri prikrivanju zločinov. Za neke profesionalce je bilo razumno pričakovati, da bodo v novih političnih okoliščinah izkoristili priložnost za kvalitetnejše delo, a s tem je bilo nadaljevanje prekinjenih postopkov neizbežno poverjeno istim ljudem, ki so na njih iz političnega oportunizma 'pozabili', da ne bi ogrozili svojega položaja ali napredovanja v policiji oz. državnem tožilstvu“, je rekla Teršeličeva.

Tudi v Srbiji je imela kazenska pravičnost za vojne zločine skromne rezultate „če jih primerjamo z obsegom in naravo storjenih zločinov v vojnah na področju bivše Jugoslavije, navkljub solidnemu zakonskemu in institucionalnemu okviru“, je menila **Sandra Orlović**. Najtežje posledice neodgovornega postopanja institucij nosijo žrtve, potem pa tudi priče, na področju zaščite in podpore procesom za vojne zločine. „Eden od vzrokov za skromne dosežke na področju procesiranja odgovornih za vojne zločine je dejstvo, da Srbija, za razliko od BiH in Hrvaške, nima Strategije procesiranja vojnih zločinov. Zato sprejetje (in izvajanje) strategije, s katero bi vse relevantne institucije prevzele večjo odgovornost in konkretne naloge pri pospeševanju procesiranja vojnih zločinov v prihodnjem obdobju, predstavlja imperativ“, je dejala Orlovićeva.

Znotraj regije v Bosni in Hercegovini poteka največje število sojenj za vojne zločine. Tako velik pravosodni aparat bi moral biti ustrezen odgovor na dejstvo, da je bilo v BiH storjeno največ zločinov in da je tu največ žrtev. **Dženana Karup Druško** iz Združenja za tranzicijsko pravičnost, odgovornost in spomin v BiH (TPOS) je opozorila na neizvajanje Državne strategije za delo na predmetih vojnih zločinov, sprejete leta 2008, s katero je bilo predvideno, da se zahtevni primeri končajo do leta 2015, ostali primeri pa do 2023. „Sedaj je povsem jasno, da ti roki ne bodo doseženi“, je sklenila.

Tudi v BiH – ki nosi najtežje breme vojnih posledic – se pravosodje sooča s politično obstrukcijo kljub temu, da ima ta država še vedno status mednarodnega protektorata. Do takšnega sklepa je prišla tudi Evropska komisija v svojem poročilu o napredku BiH za leto 2014. To je posebej vidno, ko gre za sporazume z drugimi državami v regiji, ki naj med drugim omogočijo izročitev

⁸ „Ni bilo resnejših prizadevanj, da se prepreči nekaznivost za vojne zločine. (...) Črna Gora mora pospešiti napore za preprečevanje nekaznivosti i za učinkovito preiskovanje, procesiranje, sojenje in kaznovanje vojnih zločinov v skladu z mednarodnimi standardi. “ Poročilo Evropske komisije o napredku Črne Gore za 2014, citat Tea Gorjanc Prelević.

državljanov, osumljenih (ali obsojenih) za vojne zločine. Tudi na to dejstvo je opozorila Dženana Karup Druško. „Ni malo primerov, ko osebe, proti katerim se vodi kazenski pregon v BiH, pa tudi tisti, ki so pravomočno obsojeni, najdejo zatočišče v Srbiji, Črni Gori in na Hrvaškem na podlagi dvojnega državljanstva. Poleg tega se ne spoštujejo podpisani sporazumi BiH s Srbijo, Hrvaško in Črno Goro o izvajanju kazenskih sankcij (primer: pravomočne obsodbe Momira Savića, Boška Lukića, Velibora Bogdanovića, Mirka Todorovića).

Nerešena meddržavna vprašanja s področja pregona zločincev so bila v veliki meri politično razrešena s podpisom protokolov in sporazumov, a to ni rešilo tudi bistvenih problemov“, ugotavlja Dženana Karup Druško.

V nasprotju z BiH ima Kosovo zelo omejene lokalne kapacitete za procesiranje vojnih zločinov. Že nekaj le teče proces, v okviru katerega EULEX krči svojo misijo in prelaga svoje pristojnosti na kosovske organe. „Zastavlja se vprašanje, kako se bodo kosovske institucije spopadle z večjimi obveznostmi do žrtev vojne na sploh, posebej pa do pogrešanih oseb. Gledano posplošeno še naprej ni zadostne politične podpore in ustreznih mehanizmov za zbiranje relevantnih informacij za vodenje preiskav o vojnih zločinih in o pogrešanih oseb. Zastrasovanje prič je še vedno zaskrbljujoč problem, čeprav je policija vendarle dosegla pomemben napredek z vzpostavitvijo Direktorata za zaščito prič“ je ugotovila **Nora Ahmetaj** iz Centra za dokumentacijo, raziskovanje in publiciranje (CDRP). Pozvala je nevladne organizacije in Koalicijo za REKOM, da spodbudijo EK, da izdela strategijo tranzicijske pravičnosti v postkonfliktnih družbah, ki bi nadomestila obvezo „sodelovanja z MKTJ“, ki je že leta tolmačena kot instrument tranzicijske pravičnosti.

Mirko Klarin je, govoreč o dosežkih in prioriteti Haaškega tribunala, poudaril, da so sodna dejstva tisto najdragocenejše, kar bo ostalo kot nasledstvo tega mednarodnega sodišča: dejstva o tem, kaj se je zgodilo, kaj so žrtve preživele, kako se je to zgodilo. „Morda nismo vedno natančno ugotovili, kdo je kriv – in to je pomembna pomanjkljivost, a tudi brez tega je izjemno važno, da se ugotovljena dejstva hranijo za bodočnost in da so na pravilen način predstavljena, tako skupnostim žrtev kot skupnostim, ki jim pripadajo storilci“, je sklenil Klarin.

Proces REKOM: prof. Žarko Puhovski

„Doživljali smo neuspeh za neuspehom, stalno so nas zavračali, mi smo moledovali, oni so nas zavračali, stalno so govorili 'počakajte, bomo videli', a so se nas naveličali, nekateri med njimi. In to je sedanje stanje, pri čemer se je treba zavedati, da nismo prišli do tistega, čemur pravimo „point of no return“ (točka, od katere ni vrnitve). To je točka ireverzibilnosti. Vse se to še lahko spremeni. In mi nismo mogli izbirati niti s kom se bomo pogovarjali, temveč smo se pogovarjali s tistimi, ki so, če so zbrali voljo, lahko kaj napravili. Šlo je za to, ali jih lahko prepričamo, da je za njih dobro, da to napravijo. A sedaj smo prišli do tega, da imamo jasno stališče hrvaškega predsednika, s katerim se strinjata, recimo, za zdaj, dva in pol druga predsednika, in to se glasi tako: „Predsednik države bo v dogovoru z drugimi predsedniki postjugoslovanskih držav svojemu parlamentu podal izjavo, da podpira proces REKOM in zato zahteva, da parlament napravi korake, potrebne da REKOM postane tisto, kar je bila od začetka njegova namera – meddržavna, torej Regionalna komisija za ugotavljanje dejstev o vojnih zločinih in drugih hudih kršitvah človeških pravic, storjenih na področju bivše SFRJ“.

Torej bi bil naš veliki uspeh, če bo sploh kdaj do njega prišlo, razmetavanje svinjarij po javnostih postjugoslovanskih držav. A to bi bil uspeh v tistem smislu, kot je uvodoma dejal Zdravko Grebo – da se prepreči to, kar je danes že postjugoslovansko viktimološko tekmovanje – kdo ima največ žrtv in kdo ima torej najboljši strateški položaj za naslednji spopad. To bi bilo zdaj treba preprečiti, če nam kaj od tega, kar sedaj delamo, uspe – in zato se vendarle bolj ukvarjamo s prihodnostjo kot s preteklostjo.

Reparacije za vojne žrtve v bivši Jugoslaviji

Igor Cvetkovski iz Mednarodne organizacije za migracije (IOM) je podal oceno, da so v postjugoslovanskih državah reparacije in ugotavljanje resnice kot temelji koncepta tranzicijske pravičnosti in prakse zanemarjeni in potisnjeni v ozadje.

Moderator je bil Nenad Golčevski, Outreach program, MKTJ.

Panel II: Dosežki in prioritete tranzicijske pravičnosti – ocena s stališča akademske srenje

Profesorica **Svetlana Slapšak** se je močno zavzela za tematiziranje etike obada⁹ v sodobnih balkanskih politikah in družbah, saj „v naracijah, ki jih ustvarjajo nove identitete, ni prav nobenega prostora za odgovornost, kaznovanje in spravo: to področje je mogoče umestiti v nove družbe le ob sodelovanju aktivizma, akademije in umetnosti. Sam državni sistem ob vseh krivicah, ki se danes pojavljajo v nevzdržno velikem številu, ni tarča teh zahtev“.

Jelena Subotić, izredna profesorica (Georgia State University), je med konkretnimi dosežki na področju tranzicijske pravičnosti v regiji Zahodnega Balkana izpostavila vzpostavitev arhiva dokumentov in vsaditev koncepta tranzicijske pravičnosti v javno zavest. Te dosežke Subotićeva pojasnjuje tako: „Po zaslugi dejavnosti MKTJ in v manjšem obsegu domačih sodišč za vojne zločine imamo danes na voljo obilico dokumentov in podatkov o kršitvah človekovih pravic v devetdesetih in njihova vrednost je neprecenljiva. Nič od te dokumentacije danes ne bi obstajalo brez mednarodnih sodišč in vztrajnosti aktivistov za človekove pravice pri iskanju mednarodne pravičnosti. Čeprav v državah bivše Jugoslavije tranzicijska pravičnost morda ni tako priljubljena in ni obravnavana s spoštljivostjo, ki si jo zasluži (in ki jo potrebuje), moramo poudariti eno zelo pomembno dejstvo. Namreč, danes vsi vedo, kaj je „tranzicijska pravičnost“. To ni malo. Aktivisti na področju tranzicijske pravičnosti so uspeli vgraditi idejo postkonfliktne pravičnosti oz. soočanja s preteklostjo v celoten nacionalni diskurz. Morda nam ne bo vseč vse, kar je proizvedel, a dialog obstaja. To je zelo velika razlika v primerjavi s stanjem tranzicijske pravičnosti pred petnajstimi ali celo desetimi leti. Tranzicijska pravičnost je danes prisotna, in to se ne bo več spremenilo.“

Jasna Dragović Soso, višja predavateljica (Goldsmiths, University of London), je opozorila, da so - vsaj v strokovni literaturi - komisije za resnico v osnovi politične institucije. Resnica, ki jo sporočajo komisije za resnico, nujno privilegira eno naracijo o preteklosti, s čemer pravzaprav odrivajo ali zamolčujejo vse ostale. Tako so odločitve o tem, katera naracija bo privilegirana,

⁹

Ena od Platonovih uspešnih figur – metafor: v *Sokratovem zagovoru* (30e-31c) Sokrat opozarja Atence, da bodo, če ga usmrtijo, izgubiti božansko darilo, da imajo nekoga, ki jih neprestano opominja, spodbada, sili k razmišljanju; atensko demokracijo primerja z velikim in plemenitim, a počasnim in neokretnim konjem, ki ga samo pik obada lahko premakne.

kako je treba definirati žrtve in storilce ali ugotoviti vzroke in odgovornost za dogodke in zločine, ki jih komisija skuša opisati, inherentno politične odločitve in njihov pomen je ogromen. Ko gre za prepoznavanje te inherentno politične narave komisij za resnico, menim da je dobra izhodiščna točka prav pristop, ki ga ima REKOM, ki je primarno usmerjen k ugotavljanju dejstev in k posamičnim žrtvam. Vzpostavitev arhiva uradno sprejetih in potrjenih dejstev o človeških žrtvah in kršitvah človekovih pravic v regiji pomeni, obenem z naracijo, ki je usmerjena na žrtve, prvi korak k nečemu, kar ocenjujem kot zelo pomembno, in to je dialog o preteklosti“.

Eric Gordy, predavatelj (University College London), je podal mnenje, do katerega je prišel na podlagi raziskave, da je „osnova za preseganje spopadov in vodenje dialoga o preteklosti povezana s skupnim spominom in temelji ne samo na ugotovljenih dejstvih, temveč tudi na medsebojnem priznanju in potrditvi. Njegovo oblikovanje je proces, ki zahteva odprtost in jasnost, verjetno pa tudi določeno mero čustvene distance do vseh obravnavanih dejstev in dogodkov... Predpostavlja svobodno komunikacijo – ne le med nacionalnim in simbolnim, temveč tudi med institucijami in javnostmi. To je tisto, česar je bilo v zadnjih dveh desetletjih najmanj, potrebujemo pa ga kar največ.“

Diskusija

Največ reakcij je izzvala pohvala Haaškemu tribunalu, ki jo je dala Jelena Subotić, pri čemer je imela v mislih zbrani arhiv. **Munira Subašić**, predsednica združenja „Gibanje mater enklav Srebrenice in Žepe“ je opozorila, da bodo „Haški tribunal na koncu ocenjevale žrtve – ali je bil uspešen ali ne, brani pa ga lahko kdor hoče, lahko govori kar hoče, a žrtve imamo pravico reči, ali je bil njegov mandat dober.“ **Simo Spasić**, predsednik Združenja družin ugrabljenih in ubitih na Kosovu in Metohiji je podprl stališče Munire Subašić in rekel, da so „družine te, ki bodo odločile, ali bomo podprli katero koli sodišče, vključno z Mednarodnim kazenskim sodiščem v Haagu.“

Amir Kulaglić iz Srebrenice je podal zelo kritično mnenje o predsedniku Haaškega tribunala: (...) V Potočarih na vhodu v Memorialni center bomo zgradili dva zida, dva stebra: steber sramu in steber plemenitih zaslužnih ljudi. Gospa Subotić, gospod Teodor Meron bo nedvomno na vrhu tega sramotilnega stebra, pa naj bo to vam vseč ali ne.“

Dragan Pjevač, begunec iz Hrvaške, predsednik Koordinacije srbskih združenj družin žrtev, ki so mu pripadniki Hrvaške specialne policije 9.9.1993 ubili mater Bojo skupaj z več deset prebivalci srbskih vasi v Međačkem džepu. Meni, da je MKTJ z oprostilnimi sodbami oškodoval žrtve v Srbiji in na Hrvaškem: „In mi tu moramo ugotoviti, da so zadnje oprostilne haaške sodbe vrnile proces soočanja s preteklostjo na začetek, morda pa še dlje. Posebej tu mislim na Srbijo in Hrvaško. Proces soočanja s preteklostjo je zastal. To ilustriram s tem, da je obrambni minister Hrvaške Ante Kotromanović v prvem komentarju po sodbi hrvaškim generalom dejal: 'Sedaj smo čisti kot solza'“.

Udeleženci so predstavljali tudi svoja stališča o Iniciativi za REKOM, pri čemer so pogosto mešali Iniciativo in bodočo Komisijo.

Andelko Kvesić, predstavnik Hrvaškega združenja taboriščnikov iz Bosne in Hercegovine, je v svojem komentarju o dosežkih procesa REKOM povedal: „Nisem povsem zadovoljen s tem, kar je REKOM opravil in da ni našel načina, da bi svojo dejavnost približal tudi populaciji Hrvatov v Bosni in Hercegovini“.

Kada Hotić iz združenja „Gibanje mater enklav Srebrenice in Žepe“ je rekla: „Na začetku sem bila vesela REKOM-a. Mislim tudi, da je dal nekakšne rezultate, a vendarle ostajam zbegana – kaj smo opredelili, kakšen bo sklep in kaj bo šlo pred vlade.“

Vesna Teršelič je pozvala k potrpežljivosti in vlaganju več energije: „Več energije je še nadalje treba vlagati v to, da Inicijativo za REKOM približamo vsem in še nadalje pojasnujemo, zakaj bi bilo tako pomembno imeti komisijo, ki se bo ukvarjala z dodatnim raziskovanjem dejstev, tako o zločinih kot o usodi žrtev in o storilcih teh zločinov. Razumem, da smo nestrpni, in posebej razumem, da so nestrpni vsi iz združenj in društev žrtev, saj je od leta 1991 minilo že več kot dvajset let, a tako malo je bilo storjenega tako na sojenjih kot pri vseh ostalih oblikah soočanja s preteklostjo. Na nas vseh skupaj leži velika odgovornost, da bomo uspešnejši pri približevanju našim javnostim vsega, kar predlagamo s to Inicijativo.“

Kushtrim Koliqi iz organizacije INTEGRA s Kosova je kritiziral Medministrsko skupino za soočanje s preteklostjo, ki jo je ustanovil predsednik Vlade Kosova, v kateri so predstavniki vladnih in nevladnih kot tudi mednarodnih institucij, ni pa nobenega predstavnika žrtev. To po njegovem mnenju pomeni fiasko za to medministrsko skupino, katere mandat je, da oblikuje strategijo za soočanje s preteklostjo oziroma za ukvarjanje s posledicami vojne, to pa so pravzaprav žrtve.

Branislav Radulović, pravnik iz Podgorice, je podal oceno, da je dejstvo, da Forum poteka na isti dan, ko ima Šešelj svoj miting, velik dosežek tranzicijske pravičnosti: „Obstaja enota primerjave, in to je današnji miting radikalov, tu v Beogradu. Sedaj vas vprašam – kdo so zmagovalci? Predstavljajte si situacijo pred desetimi leti, bi bilo mogoče, da se mi tu v tej dvorani pogovarjamo, oni pa na trgu? To bi bilo nenaravno nesorazmerje moči, nasilja, sile v razmerju do skupine ljudi, ki verjame v temeljne človeške vrednote. Danes smo mi tu, čeprav so nekateri resnično mnogo izgubili, predvsem svoje najdražje, zmagovalci v vrednostnem sistemu nad tistimi ljudmi, ki so izgube tam na nekem trgu.“

Amir Kulagić iz Srebrenice: „Kaj preostane žrtvam, kaj preostane žrtvam Srebrenice po dvajsetih letih, razen da pripovedujejo. Ta naša pripoved ima gotovo več ciljev. Prvo, da vzbudimo empatijo med tistimi, ki nas doslej niso doživljali kot žrtve. Drugo, da animiramo akademsko srenjo, pravosodno srenjo, civilne organizacije, da bi bili del fronte, ki nam bo, vsaj delno, zagotovila neko pravičnost. Tretje, moj občutek je, da če se mati Munira ali mati Kada ali katera koli mati ne priglasi, da pove o svoji stiski, o svojem trpljenju... In če se sam ne priglasim, imam občutek, da sem izdal te žrtve in postal sokrivec tistih, ki so pobili te naše.“

O dosežkih procesa REKOM je Kulagić podal svojo presojo: „To, kar me tu veseli, je, da žrtve niso izgubile zaupanja v Inicijativo za REKOM in da so se pripravljene še naprej boriti, da se tisto, kar smo začeli, izvede do konca. In to mora biti sporočilo tega našega srečanja in ne bodite nestrpni. Če mi tega bremena ne zdržimo do konca, to ne bo uspelo. Samo še ena stvar, ki mi je

posebej pri srcu: naj nas ne premami ekskluzivnost, REKOM je edino, kar je dobro v enem segmentu tranzicijske pravičnosti, a kako izvesti, kako izvesti integracijo z ostalimi stebri tranzicijske pravičnosti oz. njenimi mehanizmi?“

Fikret Grabovica, predsednik Združenja staršev ubitih otrok Sarajeva: „REKOM je resnično edina dobra ideja, zastavlja pa se vprašanje, v kolikšni meri in v kakšni kapaciteti bodo cilji, predvideni s Statutom, realizirani. Glede na to, da je gospod Anđelko Kvesić povedal, da je edini predstavnik hrvaških združenj iz Bosne in Hercegovine, se pojavlja dilema, ali in v kolikšni meri bo mogoče realizirati te naloge REKOM-a, če ne bodo ustrezno zastopani bosanski Hrvati in bosanski Srbi in njihova združenja. Potruditi se je treba, da bi se vključili vsi, ki bodo lahko odreagirali in ki bodo lahko sodelovali pri izvajanju vseh teh nalog. Ker če temu ne bo tako, se bojim, da bo pri realizaciji REKOM-a mnogo pomanjkljivosti.“

Milisav Stojković, predsednik združenja „Center za zaščito družin žrtev vojne na Kosovu in Metohiji“ je zastavil vprašanje enakega odnosa do žrtev in zločincev: „Ali bomo potrebovali spet sto let, kot se zdaj govori o Prvi svetovni vojni: eni govorijo na en, drugi na drug način. Kdaj bo dozorelo mnenje, neko realno stališče in razmislek, da se ne enačijo žrtve in agresorji, kar se vztrajno počne na vseh prostorih. Doklej in zločinci in agresorji?“

Mirjana Učakar iz združenja Izbrisani iz Slovenije: „Mi v Sloveniji imamo na stotine vojnih veteranov, herojev. Pri nas se nič ne govori o tem, da so bili ubiti mladi vojaki, stari devetnajst in dvajset let. Pri nas imamo samo heroje, ki so zmagali v desetdnevni vojni. Imamo predsednika, ki mu ni mar za probleme izbrisanih.“

Temelko Risteski, dekan Pravne fakultete v Skopju: „Pozivam, da se zoperstavimo delitvam, ki jih izvajajo politiki, saj razdeljenost, delitve na narodnostni ali verski osnovi na balkanskih prostorih zlahka preidejo v antagonistična nasprotja. Videli smo, kaj je državljanska vojna. O posledicah državljanske vojne, o hudih posledicah, smo govorili tu danes. In slišali smo strašne stvari. In ne smemo dovoliti, da se nam to spet zgodi. Največja človeška vrednost je življenje, zato se moramo boriti, da ustvarimo klimo za skupno življenje.“

Moderator je bil Nenad Golčevski, Outreach program, MKTJ.

Panel III: S stališča žrtev

Bekim Gashi iz vasi Trnje, občina Suva Reka, Kosovo. Pripadniki 549. brigade Vojske Jugoslavije so 25. marca 1999 ubili najmanj štirideset prebivalcev vasi Trnje, med njimi Bekimovo mater Hyro in štiri sestre: Selvete, Luljeto, Blerto in Lumtrurije. Njihovih trupel še vedno niso našli. Za vojne zločine v vasi Trnje je Tožilstvo za vojne zločine Republike Srbije izdalo obtožnico za dva oficirja 549. Brigade. Do konca leta 2014 se sojenje še ni začelo.

„Ne vem, ali si lahko predstavljate, kakšno je moje duševno stanje, a če za sekundo prodrete v mojo dušo, boste začutili mojo bolečino: zame je to najhujša bolečina na svetu. Jaz in vsi Albanci hočemo živeti v dobrososedskih odnosih s Srbi, kar obvezuje srbsko državo in narod, da se opraviči za zločine, teror in barbarstvo nad albanskim narodom.“

Nada Bodiřoga, rojena v Slavskem Polju, Hrvařka. Njena starřa Danica in Teodor Samardřija sta ostala v vasi po akciji hrvařkih sil „Oluja“ 4. avgusta 1995. ře vedno řaka na rezultate analize posmrtnih ostankov, najdenih na vratih pořgane hiře starřev.

„Odgovor je bil, sliřala sem vsako besedo: ‘(...) najdeni ostanki niso řloveřkega, temveř řivalskega porekla’. Spet sem doživela řok. Niti ne spomnim se, kako sem priřla iz zgradbe policije. ře zdaj ne morem spati. Enostavno veř ne vem, na koga naj se obrnem, koga naj vprařam, komu naj verjamem. Zahtevam samo eno – da me pisno obvestijo, ali so izvedli analizo in kakřnega porekla so ekshumirani ostanki. Zdrřala bom. Ne bom odnehala. Hořem resnico, imam pravico do resnice“.

Kada Hotić iz Srebrenice, řlanica Zdruřenja „Matere enklav Srebrenice in řepe“. řivelala je v Srebrenici s soprogom Senadom in sinom Samirom. Oba sta bila ubita v řasu med 11. in 17. julijem 1995.

„Nikoli ni priřel, do danes... Opogumila sem se, zbrala sem moř, da se borim in da iřčem pogreřane, da iřčem krivca. In postala sem odporna in prejokam in spet rečem – vsaj da me ni pred nikomer sram. Nihče od mojih ni bil zlořinec. Hvala dragem Alahu, niso. Imam svoje trpljenje, svoje solze, svojo boleřino. A kako bo zlořinec zaspal, ko se mu bodo vrařale slike? Rekla sem, njemu je teřje. Dobili smo pismo iz Vlasenice, v katerem je nekdo na ta nařin opisal řivljenje, ki ga ne bi zařežela nikomur, niti tistemu sovragu, ki mi je ubil otroka“.

Sunřica Antić, begunka s Kosova. řivi v Srbiji. 31. julija 1999 sta bila v vasi Koretin v obćini Kosovska Kamenica ubita njen soprog Negovan in stric Novica Ilić. Pokopali so ju pripadniki KFOR-ja na pokopaliřu v Kosovski Kamenici. Petnajst let si je neuspeřno prizadevala dobiti od uprave UNMIK in KFOR-ja dokument, da je bil njen soprog ubit. řele pred nekaj meseci je uspela dobiti mrliřki list, s katerim je uredila osnovne socialne pravice za otroka in zase.

Mevludin Lupić prihaja iz Zvornika, iz druřine Lupić, iz katere je bilo ubitih petnajst mořkih med 1. in 7. junijem 1992. Njegov oče Ramo, stric in bratranca so bili vsi ustreljeni v Gerovi klavnici v Karakaju v Zvorniku. Z vztrajnostjo in organiziranjem druřinskih řlanov, da priřajo pred preiskovalnim sodnikom v Beogradu, je Mevludin neposredno prispeval k temu, da je Tořilstvo za vojne zlořine Srbije izdalo obtořnico za vojnega predsednika obćine Zvornik in komandanta TO za uboj okoli sedemsto mořkih, zajetih 1. junija 1992 v Bijelem potoku.

„Ko se je konřal sodni postopek v Beogradu, ko sem v sodbi videl ime svojega ořeta in potrdilo o njegovi smrti, sem upal, da bo vsaj tu praviřnosti nekako zadořeno. Vendar so bile obsodbe katastrofalne. řlovek, ki je imel vso moř, je bil obsojen na šest let zopora. řlovek, ki je poveljeval Teritorialni obrambi in vsem enotam, ki so se tam nahajale, je bil obsojen na petnajst let zopora. Naře trpljenje ostaja z nami, a lahko nas tolařite s svojim sořutjem, in to potrebujemo...“

Ljubiřa Filipović, begunec s Kosova, řivi v řrni Gori.

„S pomořjo Fonda Velike Britanije sem uspel, da so v Prizrenu zgradili deset hiř za povratnike. Te hiře so zgrajene na starih temeljih, a se vanje ljudje ře danes niso vselili. Ni svobode gibanja, nihče jim ne zagotavlja varnosti, nimajo řole v lastnem jeziku, nimajo zaposlitve in řlovek tam ne more obstati in řiveti. Moralo bi se delati na spravi, na vrařanju, na trajni vrnitvi.“

Verjamem, da bi predvsem in najprej moralo priti do sprave med ljudmi, šele potem je možen povratek. Sicer in drugače nikakor.“

Marica Šeatović iz Novske na Hrvaškem. Njen soprog Mihajlo je bil ubit 21. novembra 1991 obenem z zakoncema Išom in Sajko Rašković in Ljubomirom Vujićem, vsi v hiši družine Rašković. Ubili so jih pripadniki Prve gardijske brigade „Tigri“.

„Naj vam povem, udeležila sem se vseh razprav in ta, ki je dal skozi vsa ta sodišča v kateri koli državi, ki so tu nastale na novo... Mislim, da samo ljudje, ki so močni, s trdno voljo, lahko to zdržijo. Za vse te krivice, ki vam jih storijo na teh sodiščih, ko ti obtoženci ali njihovi poveljniki lažejo, lažejo vam v obraz, vi tega enostavno ne morete zdržati. To je nekaj neprimernega. Na koncu sta bila na ponovljenem sojenju oba obtožena oproščena. Tudi tisti, ki je bil obsojen v odsotnosti (...) Sedaj je tu pravomočna sodba, nisem je prebrala, v glavnem je sodnik na nek način obrazložil, da je vendarle hrvaška država odgovorna, ker so moje starše ubili hrvaški vojaki. Pa imam tu, recimo, neko zadoščenje“.

Amir Kulaglič iz Srebrenice. Njegov oče Safet bil ubit 8. maja 1992 s strelom iz orožja v hrbet. Imel je čez šestdeset let. Bil je 100 odstotni invalid. Bil je na berglah. Imel je polomljeni obe nogi.

„Moj oče je eden od primerov zločina brez kazni. Tu med nami imamo dosti podobnih izkušenj – imamo ugotovitve, nimamo priznanja, a imamo dosti zločinov brez kazni, ki bodo gotovo še dolgo ostali v dušah vseh nas, ki smo koga izgubili. Mislim sem, da človek lahko umre samo enkrat, ko izgubi fizično življenje. Vendar nam najdbe kosti v štirih ali petih masovnih grobnicah kažejo, da lahko umrete tudi drugič. Razkosajo telo, potem ga raznesejo tam nekje naokoli. (...) Ne le, da so razkosali telo, temveč sledi sistematično zanikanje, da so ti ljudje sploh obstajali. To je tisto najtežje, kar vas doleti na koncu, kot - recimo, končni udarec.“

Nikola Šašo, begunec iz Hrvaške. Njegova starša Ljubica in Petar sta živela na Baniji v vasi Ljeskovac. Mati je bila nepokretna. Ubila sta bila 5. avgusta 1995 v Dvoru na Uni. Zapustila sta kolono beguncev in se prijavila, da ostaneta na Hrvaškem.

„(...) Dolgo smo čakali, devetnajst let, a želim vam, da najdete duševni mir, kot smo ga sedaj našli mi. **Uspeli smo pokopati svoje starše v Beogradu. Oni so dobili svoj večni dom, te njihove kosti. Mi so s tem zadovoljni.** A zdaj, ta drugi del, ki mora slediti, da se najdejo tisti, ki so storili te zločine, to bo šele trnova pot“.

Munira Subašić, predsednica „Gibanja mater enklav Srebrenice in Žepe“.

„V genocidu v Srebrenici sem izgubila dvaindvajset članov svoje ožje družine in morda prek sto širše. Lansko leto sem pokopala samo dve drobni kosti svojega sina Nermina, ki sta bili najdeni v dveh masovnih grobnicah, petindvajset kilometrov ena od druge, In mislim, da nisem rodila takšnega otroka, da sem ga rodila in z rokami in z nogami in z očmi in z glavo in vsem. Na žalost, tako. A vendar imam nagrobnik med 6500 njegovimi tovariši, sosedi, prijatelji, pa sem nekako zadovoljna. **Našla sem vsaj malo mira.**“

Desanka Pejčinović, begunka s Kosova. Zadnjič je videla svojega devetnajstletnega sina Slobodana 26. marca 1999, ko je po zajtrku šel v mesto (Peć). Od sosede je slišala, da je odšel z albanskimi tovariši prek hriba.

„Me smo pripravljene vse to odpustiti in stati ponižno zaradi resnice. Ni jih med mrtvimi, ni jih med živimi in zato prosim, ne le REKOM temveč vse ljudi dobre volje, karakterne, širokega

srca, da nam pomagajo. Nevzdržno je čakati na kosti, da mu napravim grob, da se mu oddolžim kot mati. Morda sem vas obremenila, a težko mi je, vi me boste razumeli bolje kot drugi.“ Desanka je prebrala pesem Dragice Majstorović, katere sin Ivan, dijak III razreda gimnazije v Prištini, je pogrešan od 19. avgusta 1999.

*Ubico, biće ti oprošteno, samo mi kaži gde si mi sina zakopao?
Da li si mu lapski kamen na grudi stavio ili si sipnički pijesak po njemu prosuo?
Možda si ga u moju njivu položio?
Kako si ga osudio, koju si mu krivicu pronašao, šta si mu na kraju rekao?
Da li si mu oči svezao ili si smelo u lice dete gledao?...*

Panel je moderirala **Nataša Kandić**.

Panel IV: Uporaba dejstev v gledaliških predstavah

Prikazan je bil uvodni video z deli šestih predstav, ki se ukvarjajo z vojno v Jugoslaviji in dejstvi, povezanimi z njo; en del, iz predstave „Hipermezija“ v režiji Selme Spahić (BiH), je posebej „smešen, saj kaže zbegane stanovalce sarajevskega nebotičnika, ki jih vojak na mejni črti razvršča po nacionalnosti in zahteva, da podpišejo, da se prostovoljno odreka svojemu imetju... Če pogledamo cel video, lahko denimo vidimo mladeniče, ki igrajo sami sebe (Generacija 91-95, režija Borut Šeparović, Hrvaška) in ki so jih starši ali družba s svojimi strupenimi ideologijami sovraštva hoteli potisniti v vojno, ali pa lahko vidimo kosovsko družbo (Patriotic Hipermarket, režija Dino Mustafić), kjer Srbi in Albanci priznavajo, da so “govna tako eni kot drugi” in da je mnogo nesreče nastalo zaradi neumnosti, pokvarjenosti in primitivizma. Vidimo tudi del iz predstave Aleksandra Zec (režija Oliver Frlić, Hrvaška), ki opisuje avtentični dogodek uboja mladoletne Aleksandre Zec, njenega očeta in matere, kot tudi vso usedlino krivice in odgovornosti, ki sta obremenili vest hrvaške družbe... Gledali smo tudi gledališko sporočilo preživelih iz Srebrenice (Potočari Party, režija Stevan Bodroža, Srbija), kot tudi poročilo o hudem vznemirjanju javnosti v Sloveniji v zvezi s predstavo Izbrisani režiserja Oliverja Frlića.

Panel je moderiral gledališki kritik **Bojan Munjin**.

Uporaba dejstev o vojni v filmu

Izbrani filmi so zasnovani na dejstvih, ki so splošno sprejeta, v nekaterih primerih tudi potrjena na sodiščih – a niso splošno znana ali pa so izrinjena iz središča zanimanja javnosti. Izbrani so bili primeri ljudi, ki jim je vojna dramatično spremenila življenje, ob polnem zavedanju, da je spremenila življenja nas vseh. Upošteva temeljno usmerjenost Iniciative za REKOM je bilo poudarjeno gledišče žrtev. Cilj je bil preveriti in komentirati vlogo filma kot sredstva opredmetenja tega gledišča in instrumenta raziskovanja osebnosti in konteksta v razmerju do tega specifičnega in zastavljenega problema. Film Tri okna in eno obešanje, katerega avtor je Isa Qosja, govori o posiljeni Albanci, ki iz žrtve postane krivec, ker je svojo zgodbo predstavila medijem. Režiser **Janko Baljak** je govoril o temeljiti raziskavi, na kateri je zasnovan njegov film Vukovar – poslednji rez in o enkratni izkušnji dela pri prvi koprodukciji Hrvaške in Srbije

pri takšni vrsti filma. **Ivana Lalić**, avtorica filma Priče, je prikazala posnetke izjav ključnih prič v sodnih procesih za nasilje nad civilisti na Kosovu. Sprejetje vloge zaščitene priče drastično spremeni tako pričino nadaljnje življenje v skupnosti kot njeno dožemanje dogodkov, o katerih priča, včasih tudi celotno preostalo življenje te osebe, vključno z njeno identiteto. Otroci kot vsi drugi, film **Pjera Žalice**, je pogled na otroke, ki so iz vojne izšli prizadeti, telesno in duševno. Odkrivajoč njihov notranji svet je Žalica poudaril, da v BiH ni otrok, ki jih vojna ni prizadela. Panel je moderiral režiser **Lazar Stojanović**.

Sklepne besede: Žarko Puhovski

„Naši dosežki še vedno visijo v zraku, a obstajajo. Imamo veliko priložnost, da iz civilne družbe preidemo v meddržavno sfero. In to bi bilo nekaj, kar je izjemno redek dosežek civilne družbe. Z drugimi besedami, začenja se povsem nova faza.

Če se zgodi, da zadeva z REKOM-om uspe, bo to za celotno področje bivše Jugoslavije vsesplošen znak, da se prekinejo vsa sojenja za vojne zločine. To ni logično povezano, to ni prav, to je slabo, a trdim, da se bo to zgodilo, če REKOM začne delovati, ker bodo rekli 'ok, zdaj to delajo oni, pustite to, preteklo je mnogo časa, ne bomo se več mučili s tem, naj to opravi komisija.' – saj so v teh državah, v katerih živimo, najslabši del državne organizacije sodišča. Zakaj? Zato ker zase sploh ne mislijo, da so del državne organizacije. Stalno govorijo o državi kot o nečem, kar oni niso, pa so se do sojenj za vojne zločine vedli – to je bilo tu večkrat pokazano in rečeno – kot do nečesa, kar je domača naloga, zadana od zunaj. Po REKOM-u nihče več ne bo od zunaj pritiskal nanje, v glavnem pa tudi ne od znotraj. Vse te reči so žalostna resničnost. In druga stvar, ki se mi zdi silno pomembna, tu se je govorilo o pravičnosti. To leto je stoletnica Prve svetovne vojne. Toliko laži, toliko zablod, toliko nacionalizma po sto letih pri interpretaciji Prve svetovne vojne kaže, da ni treba pričakovati, da se bo „samo“ petindvajset let po jugoslovanskih vojnah vse razčistilo.

Koliko dela je še preostalo? Tudi če bo tako, da stvar predamo drugim, nam preostane tisto drobno – moja pokojna babica bi rekla – pletenje javne zavesti o tem, kaj so naši počeli. Saj o tem, kaj so počeli drugi, vsi govorijo kolikor hočejo. Ni govora o tem, da bi bila večina storilcev tudi samo identificirana, kaj šele kaznovana. S tem je treba živeti. Zdaj gre za to, da je treba osramotiti politična stališča, ki so do vojne pripeljala. Pri tem bomo naredili še eno stvar, ki jo vsi zavračajo, a mi jo bomo napravili: izenačevali bomo žrtev in agresorja, saj bomo štel in imenovali žrtve, žrtve pa so bile na eni in drugi strani. Če uspe tudi to, da prepoznamo okoliščine smrti, bi imeli osnovo za to, da se vojna naposled konča.“

Sklepne besede: Nataša Kandić: „Jaz sem optimistična. V debati o nalogah REKOM-a se je, izhajajoč iz krščanskega verovanja, da so v smrti vsi ljudje enaki, izkristaliziralo stališče, da mora REKOM popisati človeške žrtve, civilne osebe in borce ali, kor je rekel Žarko, 'žrtve in agresorje', in ugotoviti okoliščine, v katerih so izgubili življenje. Glede odnosa sodišč in REKOM-a smo ugotovili, da ima REKOM glede na svoj regionalni značaj in intenzivno zbiranje podatkov v omejenem časovnem roku velike možnosti, da odpravi omejitve sojenj, ki se pojavljajo med drugim zaradi težav pri pridobivanju dokazov, ki jih poseduje več držav, in da spodbudi sojenja, ki jih je danes manj kot pred petimi leti. Takšna je bila tudi ocena nevladnih organizacij za človekove pravice na včerajšnjem panelu. Ena sojenje traja nekaj let, pravomočnih obsodb je malo, žrtve so nad sojenji razočarane, sodne službe jih pozovejo kot priče in se potem nikoli več ne oglasijo. Vse dejavnosti REKOM-a bodo organizirane v vnaprej določenem

časovnem obdobju, v roku treh let, kar bo neposredno pripeljalo do zgostitve pričanj in drugih dokazov. To bo velik pritisk na sodišča. Poleg tega predstavlja ustanovitev Posebnega sodišča za vojne zločine, ki so ga izpeljali pripadniki OVK, močan argument proti pesimističnemu stališču, da bo ustanovitev REKOM-a privedla do prekinitve sojenj za vojne zločine. Gre za dva mehanizma – REKOM lahko spodbudi nova sojenja, ugotovljena sodna dejstva pa bodo pomagala REKOM-u oblikovati celovito sliko o tem, kaj se je zgodilo“.

Iniciativa REKOM v medijih

V opazovanem obdobju sta le odločitev Skupščine Koalicije za REKOM o podpori Spremembam Statuta odposlancev za REKOM in potek Foruma za tranzicijsko pravičnost pritegnila večjo pozornost medijev, posebej na Hrvaškem in v Črni Gori. Novinarji so o dogodkih poročali v kontekstu mitinga Vojislava Šešlja in poudarjali prispevek Koalicije za REKOM pri osvobajanju žrtev od strahu, ki so ga med vojno sejali četniki. Ocena novinarjev je bila, da REKOM prerašča v meddržavni projekt¹⁰.

Novinar „Slobodne Dalmacije“ Damir Pilić je svoje bivanje v Beogradu opisal z naslednjimi besedami:

„Shizofrenija je bila popolna: na levi obali Save me nagovarja znana nevladna aktivistka, dolgoletna borka za pravice žrtev ex-jugoslovanskih vojn in eden najbolj neustrašnih glasov srbske vesti, medtem ko me na desni obali Save nagovarja zmedeni četniški vojvoda, neobsojeni vojni zločinec in eden največjih krivcev za ex-jugoslovanske vojne – trčenje nezdržljivih, nedojemljivo nasprotnih svetov.

In kolikor sem v konferenčni dvorani hotela „Crowne Plaza“ – obkrožen s civilnimi žrtvami vojne, protivojnimi aktivisti in neodvisnimi intelektualci iz petih sosedskih držav – čutil, da se nahajam med normalnimi ljudmi, tako sem na Trgu Republike čutil, da se nahajam med človeškimi izmečki. Pred hotelom „Crowne Plaza“ so vihrale uradne zastave raznih držav, medtem ko so na Trgu Republike vihrale modre zastave Srbske radikalne stranke in črne četniške zastave z mrtvaškimi glavami.

V hotelu „Crowne Plaza“ se je v civilizacijskem tonu govorilo o tragičnih posamičnih usodah vojnih žrtev, na Trgu Republike pa se je primitivno in hujskaško žalilo cele narode: Hrvati so bili

¹⁰ **Rekom će utvrditi činjenice o ratnim zločinima u eks-Jugoslaviji**, Tportal.hr, 18.11.2014.
<http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/359289/Rekom-ce-utvrditi-cinjenice-o-ratnim-zlocinima-u-ex-Jugoslaviji.html> (pristupljeno 16.12.2014)

Korak bliže ka formiranju REKOM-a, Sven Milekić, BIRN Zagreb, 18.11.2014.
<http://www.balkaninsight.com/rs/article/korak-bli%C5%BEE-ka-formiranju-rekom-a> (pristupljeno 16.12.2014)

Rekom prerasta u međudržavni projekt, Boris Pavelić, NoviList.hr, 18.11.2014.
<http://m.novolist.hr/PogledajClanak.aspx?id=725689&datum=20141118> (pristupljeno 16.12.2014)

Koalicija za REKOM podržala Izmjene Statuta REKOM-a, PCNEN, 18.11.2014.
<http://www.pcnen.com/portal/2014/11/18/koalicija-za-rekom-podrzala-izmjene-statuta-rekom/> (pristupljeno 16.12.2014)

Rekom će utvrditi činjenice o ratnim zločinima u eks-Jugoslaviji, Tportal.hr, 18.11.2014.
<http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/359289/Rekom-ce-utvrditi-cinjenice-o-ratnim-zlocinima-u-ex-Jugoslaviji.html> (pristupljeno 16.12.2014)

Čudo mira: REKOM, Svetlana Slapšak, Peščanik, 28.11.2014.

imenovani ustaši, Bošnjaki balije, kosovski Albanci pa Šiptarji. Na levi obali Save je nekaj sto ljudi s tihim glasom govorilo u grozotah jugoslovanskih vojn, na desni obali je nekaj tisoč ljudi – od katerih je bil dobršen del oblečen v črne uniforme ravnogorskega četniškega gibanja, s šajkačami in kokardami – vprijoč klicalo Veliko Srbijo in nove vojne“¹¹.

Za razliko od medijev v Črni Gori in na Hrvaškem je v Srbiji samo portal „e-novine“ poročal o Spremembah Statuta REKOM in o Forumu za tranzicijsko pravičnost. Je pa tednik „Pečat“, katerega eden ustanoviteljev je tudi Aleksandar Vulin, minister Vlade Srbije, v petih številkah po vrsti od 14. 11. do 12. 12. 2014 objavljial tekste na več straneh proti ustanovitvi REKOM-a, z glavnim sporočilom, da je v ozadju namera, da se Srbija proglasi za glavnega krivca za izbruh vojne, agresijo in storjene vojne zločine.

Predsedniške volitve na Hrvaškem

Na Hrvaškem je 11.01.2015 potekal drugi krog predsedniških volitev. Nova predsednica Republike Hrvaške je Kolinda Grabar Kitanović. Pred javnimi zagovorniki Iniciative za REKOM je naloga, da predsednico Grabar Kitanović seznani s političnimi dosežki v procesu REKOM.

¹¹ Četnici na Trgu, žrtve u hotelu, Damir Pilić, Slobodna Dalmacija, 22.11.2014.
<http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/265224/Default.aspx>
(pristupljeno 16.12.2014)

Žrtve su važne, a ne Šešelj, Drago Pilsel, PCNEN, 18.11.2014.
<http://www.pcnen.com/portal/2014/11/18/zrtve-su-vazne-a-ne-seselj/> (pristupljeno 16.12.2014)